

In memoriam Th. van Tijn (1927-1992)

Op 28 juni 1992 werd Theo van Tijn 65 jaar. Ruim een maand later voltooide hij de tekst van zijn afscheidscollage. Het was reeds geregeld en aangekondigd dat hij op 8 september in de aula van de Rijksuniversiteit Utrecht zijn voordracht zou houden¹. Hoezeer hij zich hierop ook verheugde, dit afscheid werd hem niet meer gegund. In het najaar van 1991 had zich bij hem longkanker geopenbaard. Van Tijn liet zich hierdoor niet uit het veld slaan, hoewel hij ondanks medische ingrepen in januari 1992 in een zeer slechte conditie geraakte. Daarna herstelde hij behoorlijk, maar hij overschatte zijn toestand niet. Meermalen liet hij in zijn omgeving blijken zich bewust te zijn van zijn duchtig gereduceerde tijdshorizon. Het schrijven van zijn afscheidscollage kostte hem grote inspanning. Op vrijdag 21 augustus 1992 overleed hij tijdens een korte vakantie in Frankenthal (Duitsland). In plaats van de afscheidscollage werd op 8 september een plechtige academische rouwzitting georganiseerd. De afscheidsbundel ter ere van Van Tijn, getiteld *De kracht der zwakken*², werd aan zijn echtgenote Daisy Devreese en zijn zoon Theo jr. overhandigd³.

In deze afscheidsbundel worden door A. Knotter de levensloop, het wetenschappelijk werk en het perspectief van Van Tijn op nauwkeurige en overtuigende wijze uitgetekend. Daar is ook de bibliografie van de werken van Van Tijn te vinden. Bovendien gaf Van Tijn bij gelegenheid van zijn emeritaat een interview in het *Historisch Nieuwsblad*⁴. Op 8 september werd in de aula van de Rijksuniversiteit Utrecht een herdenkingsrede uitgesproken door zijn opvolger M. Prak⁵. In het *Bulletin Nederlandse Arbeidersbeweging* verscheen een bijdrage van Ger Harmsen, terwijl Marcel van der Linden Van Tijn herdacht in *De Internationale*⁶.

Theo van Tijn werd in 1927 geboren in Amsterdam. Hij was de tweede van de zes kinderen van de onderwijzer Eli van Tijn en Mina de Bruin. Onder de oorlog verloor hij zijn vader — met de woorden van Van Tijn: hij werd opgepakt als verzetsstrijder en stierf als jood — en waren er heel wat problemen thuis, maar dit verhinderde niet dat er veel gelachen en vooral ook gewerkt werd. Intussen volgde Van Tijn de HBS-A in Amsterdam. Hij legde in 1945 het staatsexamen Gymnasium alfa af, waarna hij geschiedenis ging studeren.

Na zijn doctoraal examen (UvA, 1952) werkte hij enkele jaren bij T. S. Jansma die sedert 1950 economische en sociale geschiedenis doceerde aan de Universiteit van Amsterdam. Van Tijn publiceerde in 1955 zijn eerste artikel: een bijdrage over Nederland omstreeks 1870 in deel 10 van de (eerste) *Algemene geschiedenis der Nederlanden*. Op de titelpagina viel Van Tijn behoorlijk op als jonge nog niet gepromoveerde historicus tussen al die grootheden van die tijd: I. J. Brugmans, W. Ph. Coolhaas, J. Dhondt, H. P. H. Jansen, A. Simon, C. W. de Vries. Ruim twintig jaar later kreeg hij de kans alles nog eens over te doen en schreef hij uitvoeriger bijdragen

1 Th. van Tijn, *De menschelike societeit. Beschouwingen over staat en maatschappij in het zeventiende-eeuwse Holland* (Utrecht, 1992).

2 B. de Vries, e. a., ed., *De kracht der zwakken. Studies over arbeid en arbeidersbeweging in het verleden. Opstellen aangeboden aan Theo van Tijn bij zijn afscheid als hoogleraar economische en sociale geschiedenis aan de rijksuniversiteit Utrecht* (Amsterdam, 1992).

3 F. van Vree schreef een bespreking van deze bundel in *De Volkskrant* van 19 september 1992 onder de titel: 'Eigenzinnig en geëngageerd historicus geëerd met bundel vol vitaliteit'.

4 *Historisch Nieuwsblad*, I (1992) iii, 14-15.

5 Zie ook: M. Prak, 'Van Tijn en het integrale model' en I. Cornelissen, 'De centrale figuur van Pekelharingstraat!', *Het Parool* 27-8-1992; L. Heerma van Voss, 'In memoriam Prof. Van Tijn. Vormgever moderne sociale geschiedenis', *Utrechts Universiteitsblad* augustus 1992.

6 G. Harmsen, 'Herinneringen aan Theo van Tijn (1927-1992). 'Marxist, sociaal-historicus'', *Bulletin Nederlandse Arbeidersbeweging* nr. 27, september 1992, 2-13; M. van der Linden, 'Theo van Tijn (1927-1992)', *De Internationale*, verschijnt binnenkort.

over dezelfde periode voor *De economische geschiedenis van Nederland* (onder redactie van J. H. van Stuijvenberg) en vooral voor de (tweede) *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, deel 12 en 13 (onder mede-redactie van hemzelf).

Ook het tweede artikel van Van Tijn keerde terug in zijn levenscyclus, daarmee opnieuw voedsel gevend aan de thans soms ouderwets gevonden overtuiging dat historische beeldvorming ook voor de individuele historicus een zaak van lange adem en herhaalde reflectie is. In 1956 publiceerde de 29-jarige Van Tijn, in het verlengde van zijn doctoraalscriptie, een artikel over de economische denkbeelden van Pieter de la Court in het *Tijdschrift voor geschiedenis*. In zijn reeds vermelde, postuum verschenen afscheidsrede *De menschelike societeit* confronteert hij De la Courts ideeën met die van drie andere schrijvers uit de Gouden eeuw.

Zijn bibliografie vermeldt vooral werken die betrekking hebben op de sociale geschiedenis, in het bijzonder de geschiedenis van de arbeidersbeweging en de Amsterdamse en Nederlandse sociale geschiedenis van de tweede helft van de negentiende eeuw. In totaal schreef hij ongeveer 2300 bladzijden en leverde hij — afgezien van zijn proefschrift — een vrij constante produktie van 40 tot 50 bladzijden per jaar. Hij behoort hiermee niet tot de grote schrijvers onder de historici, maar veel van zijn bijdragen zijn herhaaldelijk herdrukt.

In 1955 was Van Tijn — die later met D. I. (Doortje) Sachse huwde — in dienst getreden van de Derde openbare driejarige HBS aan de Polderweg te Amsterdam, waar hij tot zijn benoeming als hoogleraar in Utrecht (in 1969) geschiedenisles gaf. Zijn ervaring als leraar bleek hem later van veel nut. Bepaalde schoolmeesterachtige trekken — zoals zijn beruchte aan- en opmerkingen over stijl en spelling en ook zijn belangstelling voor didactische werken — kon hij ook in zijn latere carrière niet verbergen. Intussen werkte hij bijna tien jaar aan zijn grote eenmansproject *Twintig jaren Amsterdam*. Hij onderzocht het ontstaan van liberale, socialistische, kerkelijke en culturele volksbewegingen in de jaren 1855-1875 en constateerde een sterk verband met de conjunctuur. Het optreden van personen interesseerde hem minder. Hij combineerde de economische gegevens uit de verslagen van de Kamer van koophandel met sociale verschijnselen. Behalve een studieverlof in 1959/1960 dankzij ZWO moest dat allemaal in de avonduren en tijdens de vakanties gebeuren. Gelukkig was zijn geliefde archief dichtbij.

Tegelijk was Van Tijn politiek actief. Zoals zo velen van zijn generatie stond hij aanvankelijk midden in een sterke, uitgesproken traditie, de socialistische in zijn geval, en zag hij na hoogtepunten in de jaren zestig en zeventig langzamerhand de politieke en mentale dynamiek hiervan afnemen. In de door hemzelf opgestelde overlijdensadvertentie noemt hij zich 'marxist, sociaal-historicus', in deze volgorde. Wat zijn politieke activiteit betreft mag men veronderstellen dat deze een voortzetting vormde van de activiteit van zijn vader Eli, die aan de linkerkant van de SDAP stond en later steeds meer radicaliseerde. Sedert de oorlog was Van Tijn actief in de Nederlandse tak van de Vierde Internationale. Toen die zich kort na 1952 verbond met de PvdA, speelde hij een belangrijke rol bij de organisatie van het internationalistisch radicaal socialisme binnen de PvdA, met als verzamelpunt het Sociaal-Democratisch Centrum (SDC). Hij was hoofdredacteur van het bijbehorende (*Socialistisch*) *Perspectief* (1954-1964) en vormde in de jaren 1965-1968 met onder andere Wout Tieleman de redactie van *Links*.

Binnen de PvdA was de invloed van het SDC echter niet erg groot. Hoewel eind jaren zestig Van Tijns redactioneel-politieke activiteit verminderde, behield hij zijn links-socialistische engagement, evenals zijn toekomstbeeld van een socialistische maatschappij, zonder onderdrukte en uitgebuite klassen. Hierbij bleef hij trouw aan de trotskistische wortels van het revolutionair marxisme. In de jaren 1981-1988 reisde hij regelmatig naar Polen om contacten te onderhouden met Solidarnosc en een schaduwarchief van deze organisatie aan te leggen.

In 1965, een week na zijn 38ste verjaardag, verdedigde hij met Jansma als promotor zijn 600

bladzijden tellende dissertatie aan de Universiteit van Amsterdam. Het was een opmerkelijk werkstuk voor die dagen, niet alleen qua thematiek, maar ook qua methode. Van Tijn ontpopte zich als voorstander van het gebruik van kwantitatieve en statistische gegevens in de tot dan toe sterk hermeneutisch en politiek georiënteerde sociale geschiedenis. Ook formuleerde hij enkele stellingen die toch wel prikkelend moeten zijn geweest en zeker zijn faam als wetenschappelijk marxist zullen hebben gevestigd. Zijn stelling IV luidde: 'De interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling volgens het historisch materialisme biedt de historicus de beste richtlijn bij zijn onderzoekingen'. Uit stelling V bleek dat Van Tijn het historisch materialisme als een heuristisch instrument wenste te zien: 'Het historisch materialisme biedt de wetenschappelijke onderzoeker geen pasklare schema's, maar dwingt hem tot gedetailleerd onderzoek naar alle belangrijke aspecten der maatschappelijke ontwikkeling in hun onderlinge samenhang'.

Zijn marxisme bracht Van Tijn in die jaren — in de jaren zeventig sterk betrokken bij het 'structureel' denkende *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* — tot een verschil in wetenschapsopvatting met de redactie van het politiek georiënteerde *Jaarboek voor de geschiedenis van socialisme en arbeidersbeweging*, met onder meer Ger Harmsen. Van Tijns streven naar een systematische, integrale aanpak van het verschijnsel maatschappelijke ontwikkeling in al zijn facetten bezorgde hem in de jaren tachtig de naam van 'integrale historicus'.

Ook Van Tijn kwam in het voor vele collegae zo herkenbare probleem terecht om de eigen afdeling van 'breed georiënteerd' naar 'geprofileerd' om te bouwen. Immers, in de gouden jaren zestig en zeventig trachtten alle afdelingen geschiedenis in Nederland de ongehoorde expansie van hun staven te gebruiken om zoveel mogelijk sub-specialismen af te dekken. Dit gebeurde met het oog op de overal levende verlangens inzake het wetenschappelijk onderwijs. Ook Van Tijn deed hieraan mee. Toen de nog altijd voortdurende fase van afbraak en bezuinigingen begon door te zetten, moesten sub-specialismen opgegeven worden. In deze context versterkte Van Tijn de sociale geschiedenis.

Voor Van Tijn was de sociale geschiedenis overigens geen deelgebied van de geschiedenis, maar de synthese ervan. In zijn visie was de sociale geschiedenis het middelpunt van de integrale geschiedenis, waarbij de economische aspecten een cruciale rol speelden. Aldus vernieuwde hij de in zijn ogen ouderwetse geschiedenis van de arbeidersbeweging, legde een relatie tussen conjunctuur en beweging, en trachtte een 'integrale' geschiedenis te ontwikkelen. Dit laatste — zo realiseerde hij zich maar al te goed — ging de krachten van de eenling te boven: het bleek noodzakelijk een onderzoekprogramma op te zetten waarin door een gecoördineerde inspanning verdere wetenschappelijke vooruitgang kon worden geboekt.

Hier betreedt men het domein van de wetenschapsorganisatie. Van Tijns organisatorische activiteiten laat zich betrekkelijk scherp faseren. Aanvankelijk concentreerde hij zich op verbeteringen in de organisatie van de sociale geschiedenis in Nederland. Hij trok zich sedert 1965 het wel en wee aan van de moeizame en conflictrijke organisatie van de sociaal-historici in Nederland en was van 1967 tot 1975 de succesvolle voorzitter van de Nederlandse Vereniging tot beoefening der sociale geschiedenis. Tegelijk manifesteerde hij zich als een belangrijk schrijver van wetenschappelijke recensies en van bijdragen in *Vrij Nederland* over de sociale geschiedenis. Deze activiteiten namen omstreeks 1975 sterk af. Alleen zijn lidmaatschap van het bestuur van het IISG hield hij aan (1973-1989), waarbij hij een belangrijke rol speelde in de voorbereiding van de reorganisatie van deze wetenschappelijke instelling.

Intussen was Van Tijn na zijn benoeming in 1969 ook in algemeen-historische gremia betrokken geraakt. Hij ontpopte zich als een dynamische organisator die veel enthousiasme kon losmaken. Als persoonlijkheid was hij gepriviligeerd dankzij een grote charme en een vrolijke humor gebaseerd op onverwachte contrasten en plaagstootjes. Hij combineerde dit met een